

ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของพระสังฆาธิการในการบริหารวัด

Factors Effecting The Effectiveness of Sangha Administrators in The Temple Administration

Received: June 12, 2020
Revised: July 03, 2020
Accepted: August 29, 2020

พระครูปลัดสิทธิศักดิ์ จตุรภัทรพิสุทธิ์¹
Phrakrupalad Sthtisak Chaturapatpisut
(sitthisakchatura@gmail.com)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลในการบริหารวัด ซึ่งเป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องของพระสังฆาธิการ นักวิชาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ โดยผู้วิจัยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารที่รวบรวมแบบการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลในการบริหารวัด ประกอบด้วย 1) ปัจจัยภายใน ได้แก่ พระสังฆาธิการต้องมีภูมิรู้เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสอย่างชัดเจน มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา สถานการณ์ทั่วไปและรอบข้าง มีภูมิธรรม คือต้องเข้าใจหลักธรรมอย่างลึกซึ้งและสามารถในการเผยแผ่ธรรมะ มีภูมิฐาน คือ ต้องมีข้อวัตรปฏิบัติที่ดีงาม มีความขยันอดทน มีความเมตตา มีความเสียสละ ไม่เห็นแก่ลาภ ยศ อามิส และมีภูมิบริหาร คือ ต้องรู้และเข้าใจในการวางแผน การบริหารโครงการ การจัดระบบงาน/แบ่งงานกันทำการมอบหมายหน้าที่ที่มีการจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การวินิจฉัยสั่งการ การควบคุมงาน การประสานงาน การเสนอรายงาน การทำงานเป็นหมู่คณะ มีความโปร่งใสในการบริหารเงินของวัด และ 2) ปัจจัยภายนอก ได้แก่ พระสังฆาธิการต้องมีการส่งเสริมการศึกษา การจัดการมุงประโยชน์ใช้สอยคัมค่า การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด การอบรมสั่งสอนหลักคุณธรรมจริยธรรม ความสามารถในการประสานงานกับฝ่ายอาณาจักร การสงเคราะห์สังคม และการจัดการศึกษาสาธนาสงเคราะห์

คำสำคัญ: ปัจจัย, ประสิทธิภาพการบริหาร, พระสังฆาธิการ, การบริหารวัด

¹ ปริญญาเอกสาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

Abstract

This article aims to analyze the factors influencing the monastery administration effectiveness. It is a documentary study in nature collecting data from documents and research works concerned Of Sangha administrators, and educators in Humanities and Social Sciences. A content analysis is used to analyze data which found that the factors influencing the monastery administration effectiveness consisted of 1) internal factors: The Sangha administrator had to have a state of a clear knowledge about the powers and duties of the Sangha administrator, Buddhism history and general and surrounding situations, a state of Dharma on deeply understanding the doctrines and can disseminate the doctrines effectively, a state of dignity on good conducts and behaviors, patience, loving-kindness, and sacrifice, a state of administration on planning, project management, organizing work system/ work division, assignment, organization, personnel management, command diagnosis, job control, coordination, report, team work, and transparency in the monastery's financial management; and 2) external factors: The Sangha administrator had to promote an education, management with usability and worthiness, environmental management within the monastery, training and preaching people, coordination with the Kingdom, social assistance, and public welfare education management.

Keywords: Factors, Administration Effectiveness, Sangha Administrators, Monastery Administration

บทนำ

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. 250 5แก้ไขปรับปรุงฉบับที่ 2 พ.ศ. 2535 ได้กำหนดให้พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส มีหน้าที่การปกครองดูแลใช้ทรัพยากรในการบริหารวัด และสร้างเสริมความตระหนักรู้ให้ทั้งฝ่ายศาสนาจักรและฝ่ายอาณาจักร โดย

บริหารจัดการให้ทุกภาคส่วนร่วมมือกันสนับสนุนการดำเนินการมีส่วนร่วมบริหารวัด ด้วยจัดให้มีการจัดการตามแผนงานของวัด เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากร เช่น พระสงฆ์ สามเณร คน เงินและสิ่งของต่าง ๆ ภายในวัด ให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแล จัดการ ดำเนินการให้ภารกิจเป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อตอบสนองตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และพระธรรมวินัย ยังประโยชน์ของพระศาสนาและส่วนรวมด้วยความเลื่อมใสศรัทธาตามภารกิจ 6 ประการ คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ศาสนาธรรม การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ เป็นไปด้วยสร้างจิตสำนึกและค่านิยมให้พุทธศาสนิกชนตื่นตัว ละอายต่อการทำบาปทุจริต ประพฤติมิชอบทุกรูปแบบ

วัดซึ่งเปรียบได้กับองค์กรหนึ่ง ที่จะต้องมีการบริหารจัดการที่ดีและมีประสิทธิผล ตรงตามที่ คณะสงฆ์และกฎหมายกำหนด ประสิทธิภาพของวัดจะต้องมีกระบวนการดำเนินงานที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย คำสอน และสอดคล้องกับกฎระเบียบบ้านเมือง ให้เป็นไปเพื่อรักษาศรัทธา และเป็นการช่วยสนับสนุนสังคม การประเมินการบริหารวัดถือเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยชี้วัดผลทางการปฏิบัติดีงานของผู้บริหารและสมาชิกในองค์การตามความสามารถของการทำหน้าที่ และช่วยทำให้องค์การประสบความสำเร็จได้ดียิ่งขึ้น โดยการนำหลักการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ที่กล่าวถึงรายละเอียดในการปฏิบัติหน้าที่หลักในการบริหารวัดให้เกิดประสิทธิผลในด้านต่าง ๆ คือ ด้านการปกครอง พระสังฆาธิการจะต้องบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี มีการปกครองตามพระธรรมวินัยและกฎหมายอาญา ต้องเป็นธุระในการศึกษาอบรมสั่งสอนบรรพชิตและคฤหัสถ์และให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล ส่วนด้านศาสนศึกษาซึ่งมีความสำคัญเป็นหลักการแห่งความรู้ทางด้านศาสนา พระสังฆาธิการจะต้องจัดการศึกษาพระธรรมวินัยของบรรพชิต คฤหัสถ์ภายในวัดเพื่อให้มีความรู้ อีกทั้ง ต้องสนับสนุนด้านการศึกษาเพื่อการสงเคราะห์ต่อชุมชน สังคมด้วยการจัดตั้งทุนสงเคราะห์การศึกษา สนับสนุนการพัฒนาสถานศึกษาเป็นธุระช่วยจัดหาอุปกรณ์การศึกษาให้เกิดขึ้นในวัดควบคู่ไปกับการส่งเสริมด้านสาธารณูปการด้วยการทำนุบำรุงรักษาวัดและศาสนสมบัติซึ่งสามารถกระทำด้วยแรงความคิดและจัดทำด้วยเอกสารรายงานการจัดการผลประโยชน์ของวัดอย่างเป็นระบบถูกต้องโปร่งใสเมื่อจัดการบริหารได้เป็นอย่างดีแล้วควรส่งเสริมด้านการเผยแผ่ศาสนาเพื่อ

เป็นที่ปรากฏต่อสาธารณะชนด้วยการกระทำนำปฏิบัติตามวันประเพณีสำคัญทั่วไป เช่น การเทศน์ การสวดมนต์ การจัดกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ดำเนินการด้วยวิธีเผยแพร่อย่างเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน และด้านสาธารณะสงเคราะห์ซึ่งถือได้ว่าเป็นการส่งเสริมและช่วยเหลือแก่สาธารณะประโยชน์ ด้วยการสนับสนุนกิจกรรม บุคคล ประชาชน และสถานที่เพื่อธำรงรักษาไว้ซึ่งความเคารพศรัทธาให้วัดเป็นองค์การทางศาสนาที่มีความพร้อมในสมัยปัจจุบัน

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนเชื่อว่า ในการบริหารวัดให้เกิดประสิทธิผลและบรรลุเป้าประสงค์ตามที่วางไว้ ย่อมมีปัจจัยที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อประสิทธิผลของการบริหารวัดของพระสังฆาธิการที่มีหน้าที่บริหารวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม 2535 ผู้เขียนจึงสนใจที่จะวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบว่า อะไรคือปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิผลในการบริหารวัดของพระสังฆาธิการ เพื่อประโยชน์ต่อการบริหารจัดการวัดให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลตามนโยบายของมหาเถรสมาคมและเพื่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาโดยภาพรวมต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับประสิทธิผล

ประสิทธิผล (Effectiveness) เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า คือ ข้อเสนอแนะสำคัญที่จะเป็นเครื่องยืนยันในขั้นสุดท้ายว่า การบริหารและองค์การนั้น ๆ ได้ดำเนินงานมาจนประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีความหมายประสิทธิผลพบว่า มีผู้ให้ความหมายของประสิทธิผลไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

Fiedler (1967) ได้ให้ความหมายว่าประสิทธิผล คือ การที่กลุ่มสามารถทำงานที่ได้รับมอบหมายให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้ซึ่งถือว่าเป็นประสิทธิผลของกลุ่ม

Steers (1977) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิผล คือการที่ผู้นำได้ใช้ความสามารถในการแยกแยะ การบริหารงาน และการใช้ทรัพยากรให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

สมพงษ์ เกษมสิน (2536) ได้ให้ความหมายของประสิทธิผล ว่า การพิจารณาผลของการทำงานที่สำเร็จลุล่วงดังประสงค์หรือที่คาดหวังไว้เป็นหลัก เป็นเรื่องของการนำเอาผลงานที่สำเร็จดังที่คาดหวังไว้มาพิจารณาและความสำเร็จของงานอย่างมีประสิทธิภาพนี้อาจเกิดจากการปฏิบัติงานที่ไม่ประหยัดหรือไม่มีประสิทธิภาพได้

ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ (2545) ให้ความหมายว่า ประสิทธิภาพ หมายถึง การบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ โดยถือเป็นการเปรียบเทียบผลลัพธ์และผลกระทบของแผนงานโครงการ กับวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

ธงชัย สันติวงษ์ (2554) กล่าวว่า ประสิทธิภาพเป็นการทำงานที่ได้ผลโดยสามารถบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการ การวัดผลงานที่ทำได้เทียบกับเป้าหมายหากสามารถทำได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ก็แสดงว่าการทำงานมีประสิทธิภาพสูง

วีระพันธ์ เขมะนุเชษฐ์ (2561) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิภาพ (Effective) หมายถึง ผลสำเร็จของงานที่เป็นไปตามความมุ่งหวัง (Purpose) ที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ (Objective) หรือเป้าหมาย (Goal) และเป้าหมายเฉพาะ (Target) ซึ่งประกอบด้วย

1. เป้าหมายเชิงปริมาณจะกำหนดชนิดประเภทและจำนวนของผลผลิตสุดท้ายต้องการที่ได้รับเมื่อการดำเนินงานเสร็จสิ้นลง
2. เป้าหมายเชิงคุณภาพ แสดงถึงคุณค่าของผลผลิตที่ได้รับจากการดำเนินงาน
3. มุ่งเน้นที่จุดสิ้นสุดของกิจกรรมหรือการดำเนินงานว่าได้ผลตามที่ตั้งไว้หรือไม่
4. มีตัวชี้วัด (Indicator) ที่ชัดเจน

Seashore & Yachtsman quoting Hall (1991) ได้ให้ความหมายว่า ประสิทธิภาพขององค์การนั้นสามารถวัดได้จากมุมมองที่แตกต่างกัน เช่น จากกลุ่มคนที่มีตำแหน่งสูงในองค์การจากสมาชิกภายในองค์การหรือจากลูกค้าที่ใช้บริการเป็นต้น องค์การจะมีประสิทธิภาพ (Effectiveness) ได้นั้นเกิดจากปัจจัยหลายประการ เช่น ลักษณะส่วนบุคคลของคนในองค์การ (Personal Characteristics) รูปแบบความเป็นผู้นำ (Leadership Styles) วัฒนธรรมองค์การ (Organizational Culture) สภาพแวดล้อมในการทำงาน (Working Environment) ตัวแบบการปฏิบัติการขององค์การ (Model Of Organizational Operation) ความยืดหยุ่นขององค์การ (Flexibility) และความผูกพันต่อองค์การ (Organizational Commitment)

ตามความหมายทั้งหมดนี้ ผู้เขียนสรุปได้ว่า ประสิทธิภาพเป็นตัวบ่งชี้ว่าการบริหารของหน่วยงานหรือองค์การใดองค์การหนึ่ง สามารถดำเนินงานจนบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับผลที่ได้รับและผลสำเร็จของงานมีความเกี่ยวข้องกับผลงานที่องค์การพึงประสงค์จากการทบทวนความหมายตามที่นักวิชาการหลายท่านได้

อธิบายไว้ สามารถสังเคราะห์รวมกันได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกได้แก่ กลุ่มผู้ให้ความหมายเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ โดยได้อธิบายความหมายของประสิทธิผลด้วยการที่ให้ความสำคัญกับวัตถุประสงค์องค์การซึ่งชี้ให้เห็นว่า ทุกองค์การต้องมีเป้าหมาย เพื่อนำทางบุคคลที่บริหารงานองค์การและประสานเป้าหมายขององค์การส่งเสริมการทำงานเป็นทีมและได้เห็นความจำเป็นของการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนเพื่อนำองค์การไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ส่วนในกลุ่มที่สอง ได้แก่ กลุ่มผู้ให้ความหมายโดยเปรียบเทียบกับวิธีการและกระบวนการผลิต ซึ่งให้ความหมายประสิทธิผลและความสำคัญที่คุณภาพของงาน ระบบการปฏิบัติงาน ความน่าเชื่อถือ ความรับผิดชอบ ประสิทธิภาพสะท้อนจากวิธีการและกระบวนการผลิต เชื่อว่าประสิทธิผลเป็นกระบวนการทำงานที่ทำให้เกิดผลสำเร็จหรือผลสัมฤทธิ์ในการปฏิบัติงานตามเป้าหมาย มีการใช้ปริมาณทรัพยากรที่มีกับผลลัพธ์ของการทำงานและจำนวนต้นทุนที่พึงปรารถนาอย่างคุ้มค่าและเป็นไปตามที่คาดหวังไว้ องค์การสามารถพัฒนาและรักษาเสถียรภาพปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของวัดและการบริหารวัด

บทบาทของวัด

วัด คือ สถานที่สำคัญตามอุดมคติของประชาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งวัดเป็นที่พำนักของพระภิกษุสามเณรและผู้ศึกษาปฏิบัติตามหลักธรรมะ เป็นสถานที่ในการให้การศึกษอบรมขัดเกลาบุคคลและเป็นแหล่งแลกเปลี่ยนข้อมูลความรู้ต่าง ๆ เป็นสถานที่สร้างประชาชนในชุมชนนั้น ๆ ให้เป็นพุทธศาสนิกที่ดีทั้งหญิงและชาย โดยพระภิกษุในวัดนั้น ๆ ที่ได้รับการอบรมดีแล้ว ช่วยเมตตาสั่งสอนอบรมให้ เป็นโรงเรียนสอนศีลธรรมในพระพุทธศาสนาให้แก่มหาชนทุกระดับ รวมทั้ง พระภิกษุเองด้วยและวัดยังเป็นสถานที่ใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนา บำเพ็ญกุศล กิจกรรมของชุมชน การประชุมของบ้านเมือง และเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน โดยการจัดตั้งวัดขึ้นนั้นก็ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสของศาสนิกชนวัด ไม่ว่าจะตั้งอยู่ ณ สถานที่ใด ๆ ย่อมเป็นสถานศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ มีความคาดหวังและปรารถนาแห่งสัมผัสดังความร่มเย็น สะอาด สงบ ความน่าเคารพกราบไหว้ระลึกถึงพระรัตนตรัยโดยถ้วนทั่วบริเวณของวัดก่อให้เกิดบรรยากาศแห่งการประพฤติปฏิบัติธรรมขึ้นมาจับใจพร้อมที่จะประพฤติประกอบความเพียรเพื่อทำให้เกิดความผ่องใสทันที

ด้วยเหตุที่วัดเป็นทั้งรากฐานการศึกษาประจำท้องถิ่นและรากฐานการพัฒนาบ้านเมืองมากด้วยความศรัทธาตัวเอง วัดจึงเป็นสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองทั้งด้านการศึกษา สังคม การเมือง เศรษฐกิจและด้านจิตใจ ทำหน้าที่วางรากฐานศีลธรรมลงไปในชีวิตจิตใจในท้องถิ่นนั้น ๆ ในทุกระดับการศึกษาทุกระดับฐานะความเป็นอยู่เพื่อให้คนในท้องถิ่นนั้น ๆ ประกอบสัมมาอาชีพด้วยความสงบ ต่างดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุขและเป็นคนดีของสังคม พร้อมทั้งจะโอบอุ้มกันและกันบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมบังเกิดเป็นบุญกุศลต่อไป ประเวศ ะสี (2539) และปัจจุบันพระภิกษุมิมีบทบาทในการเป็นผู้บริหารวัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เนื่องมาจากวัดมีทรัพยากรอันมีค่าของสังคม มีทั้งที่ดิน สิ่งก่อสร้าง ศาสนสถาน เงิน ศรัทธา ก่อให้เกิดคำถามว่าทำอย่างไรจะทำให้ทรัพยากรเหล่านี้ก่อประโยชน์สูงสุดแก่สังคมตาม อุดมการณ์ทางพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการหรือวิถี การบริหารที่เหมาะสม มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลสูงสุด การบริหารวัดแม้จะไม่ได้มีจุดมุ่งหมายที่ผลกำไรหรือความเป็นเลิศตามแนวทางทุนนิยม แต่ก็สามารถประยุกต์ใช้หลักการบริหารขององค์กรภาครัฐและธุรกิจได้

บุญศรี พานะจิตต์ และคณะ (2545) กล่าวว่า วัดเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของชุมชนของประเทศไทย กล่าวได้ว่า ในอดีตจนถึงปัจจุบันวัดเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน เป็นแหล่งการศึกษาของประชาชนและทำหน้าที่เป็นสถาบันหลักในการฝึกอบรมพระสงฆ์ที่จะสืบต่อพระศาสนาและพลเมืองที่จะรับผิดชอบสังคม นอกจากนั้น วัดยังมีฐานะเป็นโรงเรียนอีกด้วย แม้ว่าปัจจุบันความเป็นศูนย์กลางในบางเรื่องจะลดลงแต่ความสำคัญก็ยังคงอยู่ บทบาทของวัดยังคงมีอยู่ค่อนข้างมาก คือ เรื่องของการพัฒนาชุมชน การพัฒนาอาชีพ หรือหน่วยส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน การรวมกลุ่ม การเป็นหน่วยสังคม สงเคราะห์และความเป็นศูนย์กลางทางด้านจิตใจ ซึ่งยังคงอยู่มีเสื่อมคลายแต่อย่างไร

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, 2546) ได้กล่าวถึง บทบาทของวัดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไว้ว่า วัดเป็นที่สงบร่มเย็น วัดเป็นที่บ่มสติปัญญา วัดเป็นแหล่งความรู้ วัดเป็นแหล่งชูธรรมะ วัดเป็นแหล่งละอบายมุข วัดเป็นแหล่งปลูกปลูกใจ และวัดเป็นแหล่งให้บริการ

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (2554) อธิบายบทบาทวัดไว้ว่า วัดในฐานะองค์กรชุมชน ในการพัฒนาวัดตามมาตรฐานที่กำหนดนั้น วัดควรจะมีบทบาทในการทำหน้าที่และมีกิจกรรม โดยเจ้าอาวาสและคณะกรรมการของวัดจะต้องมีระบบการบริหารจัดการวัดที่ทันสมัย

มีการนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการจัดเก็บข้อมูลต่าง ๆ ที่มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้ เพื่อให้ชุมชนมีความไว้วางใจ (Trust) เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวัด

สรุปได้ว่า บทบาทและภารกิจของวัดคือ วัดเป็นสถานที่ฝึกอบรมศาสนทายาท นักบวช ผู้เฝ้าศึกษาด้านพุทธศาสนา และยังมีบทบาทและภารกิจที่มีต่อชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน เช่นเป็นสถานศึกษากลางสำหรับประชาชนทั่วไปเป็นแหล่งรวมศิลปะวิทยาการในด้านต่าง ๆ และเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในสังคม

การบริหารวัด

เพื่อให้การบริหารวัดมีความชัดเจนมากขึ้น ผู้เขียนจึงได้ศึกษาเอกสารวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบริหารวัดจากนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ทั้งที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาสอันประกอบไปด้วย

พระมหาเสริมชัย ชยมงคโล (2539) กล่าวว่า การบริหารวัด หมายถึง การดูแลรักษาตนเอง (กายบริหาร) ไปจนถึงการปกครอง ดูแลรักษาหมู่คณะภายในวัด อันได้แก่หมู่คณะ พระภิกษุ พระสงฆ์และสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ฆราวาสที่มีอยู่หรือพำนักอยู่ในวัด รวมทั้งการจัดการกิจการภายในวัด

ประเวศ วะสี (2539) กล่าวว่า การบริหารวัด คือ การบริหารจัดการทรัพยากรของวัดทั้งหมดที่เป็นรูปธรรม นามธรรม สंहारิมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์ของวัดทั้งหมดเป็นทรัพยากรอันยิ่งของสังคม มีทั้งที่ดิน สิ่งก่อสร้าง ศาสนสถาน บุคลากร เงินและศรัทธา

สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม (2542) ได้กำหนดภารกิจของวัดตามกฎหมายนั้นมีอยู่ 6 ประการตามภารกิจของคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่2) พ.ศ. 2535 ดังต่อไปนี้ ด้านการปกครองคณะสงฆ์ ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ด้านการสาธารณูปการ ด้านการสาธารณสงเคราะห์

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล, 2549) ได้กล่าวถึงแนวความคิดในการบริหารวัดว่า การบริหารวัด หมายถึง การดูแลรักษาตน การปกครองดูแลรักษาหมู่คณะ ทั้งพระภิกษุ สามเณรและคฤหัสถ์ที่มีหรืออยู่พำนักในวัด และรวมทั้งการจัดการกิจการของวัดซึ่งจะมีทั้ง

กิจกรรมต่าง ๆ พิธีกรรมต่าง ๆ และการจัดการทางด้านการเงินและทรัพย์สินอื่น ๆ ของวัดอันเป็นของส่วนรวมของพระภิกษุทั้งวัดและบริบทของการบริหารภายในวัด

คารุณี ญาณวัฒนา (2545) ได้กล่าวถึงแนวความคิดในการบริหารวัดว่า การบริหารวัดให้เจริญรุ่งเรือง มิได้ขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของวัด แต่ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของเจ้าอาวาสที่จะทำให้ประชาชนเชื่อถือศรัทธา ยอมรับว่าเป็นที่พึ่งทั้งทางโลกและทางธรรมได้ ดังนั้นนอกจากเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเคร่งครัดแล้ว เจ้าอาวาสยังต้องมีลักษณะเป็นผู้นำอีกด้วย

โดยสรุป เจ้าอาวาสมีหน้าที่การปกครองดูแลใช้ทรัพยากรในการบริหารวัด และสร้างเสริมความตระหนักรู้ให้ทั้งฝ่ายศาสนาและฝ่ายบ้านเมืองทุกภาคส่วนร่วมมือกันสนับสนุนการดำเนินการมีส่วนร่วมบริหารวัด ด้วยจัดให้มีการจัดการตามแผนงานของวัด เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรได้แก่ พระสงฆ์ สามเณร คน เงินและสิ่งของต่าง ๆ ภายในวัดให้มีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้ดูแลจัดการดำเนินการให้ภารกิจเป็นไปด้วยความเรียบร้อยเพื่อตอบสนองตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และพระธรรมวินัย ยังประโยชน์ของพระศาสนาและส่วนรวมด้วยความเลื่อมใสศรัทธาตามภารกิจ 6 ประการคือ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ศาสนาธรรม การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์ เป็นไปด้วยสร้างจิตสำนึกและค่านิยมให้พุทธศาสนิกชนตื่นตัว ละอายต่อการทำบาปทุจริตประพฤตินิมิชอบทุกรูปแบบนั่นเอง

ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการบริหารของวัด

ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการบริหารวัดนั้นแสดงให้เห็นถึงความมีประสิทธิผล ความก้าวหน้าในการดำเนินการบริหารจัดการวัด และความรับผิดชอบต่อนหน้าที่การทำงานของสมาชิกในองค์กรซึ่งก่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและชื่อเสียงของวัด ซึ่งมีปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลการบริหารของวัด โดยมีผู้เชี่ยวชาญได้ให้ความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้

ทินพันธ์ นาคตะ (2529) ได้กล่าวว่า วัดในพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์สังคมสงเคราะห์มาช้านานนับตั้งแต่บรรพบุรุษมา วัดเป็นที่ฝึกอบรมให้เป็นคนดี ให้รู้จักหน้าที่ที่พึงปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคม เช่น สอนหลักคิปปิปฏิบัติอันเป็นหลักที่พระพุทธเจ้าทรงกำหนดความ

รับผิดชอบต่อครอบครัว ต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสังคม วัดเป็นสถานศึกษาสอนคนไทย ตั้งแต่สอนหนังสือ สอนศีลธรรม สอนศิลปะวิชาการ สอนวิชาชีพ เป็นสถานศึกษาตั้งแต่อนุบาลไปจนถึงมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ในปัจจุบัน วัดยังเป็นสถานสงเคราะห์คนชรา คนพิการ สถาบันทางพระพุทธศาสนาของเราเป็นสถาบันสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมไทยตลอดมา โดยมีส่วนช่วยเหลือในการกล่อมเกลাজิตใจและลักษณะนิสัยของคนไทยตลอดจนการให้บริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชน ทั้งยังมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาสังคม แม้กระทั่งปัจจุบันความสำคัญในประการดังกล่าวก็ยังมีอยู่ พระภิกษุสงฆ์กับวัดยังต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคมและทางราชการอยู่ตลอดไป สถาบันแห่งนี้จึงอำนวยความสะดวกต่อการปกครองและการบริหารของไทยอยู่มาก ชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรม และพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา วัดและภิกษุเป็นสถาบันที่สำคัญในการให้ความช่วยเหลือ ให้การบริการตามความจำเป็นตามความต้องการของประชาชนอยู่เสมอ นับได้ว่า สถาบันนี้มีส่วนช่วยแก้ปัญหาสังคมมาโดยตลอด เป็นแหล่งการสมาคม เป็นที่มาแห่งวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลางของการดำเนินชีวิตประจำวัน

พระมหาเสริมชัย ชยมงคล (2539) กล่าวว่า การบริหารวัด คือ การวางแผน แนวทางนโยบายและการจัดลำดับความเร่งด่วนของโครงการการวางแผนและการบริหารโครงการ การแบ่งงาน การมอบหมายอำนาจหน้าที่การทำงานและการจัดการตามแผนงาน ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์และนโยบายที่กำหนดไว้ให้ได้ผล คือ ให้เกิดประสิทธิผลและประสิทธิภาพอย่างสูงสุดของวัดต่อไป

คณินันต์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร (2545) กล่าวว่า การบริหารวัดหมายถึงการใช้ศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การจัดการ การบริหารบุคคล การอำนวยความสะดวก การประสานงาน การประเมินผลงาน เพื่อให้ได้ผลเต็มที่และการใช้ศิลป์ ซึ่งประกอบด้วย ภาวะผู้นำ มนุษย์สัมพันธ์ในการทำงาน เพื่อให้เกิดความร่วมมืออันจะทำให้การดำเนินงานของวัดบรรลุวัตถุประสงค์ได้สรุปหลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์ไว้ดังนี้

1. ควรมีการคัดสรรอบรมบุคคลผู้จะมาบวชในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่มั่นใจที่จะเข้ามาศึกษาธรรม
2. ต้องมีการศึกษาอบรมธรรมแก่ผู้เข้ามาบวชทั้งก่อน ระหว่างและหลังการบวชด้วย

3. ต้องมีการปฏิบัติธรรมในระหว่างบวชเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างแท้จริงเพื่อการเผยแผ่ต่อไปแก่ประชาชน
4. แต่ละวัดจะต้องให้พระสงฆ์ที่ศึกษาธรรมดีแล้วให้ได้มีโอกาสเผยแผ่แก่ประชาชน เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนาและต้องพยายามวิเคราะห์หาทางเผยแผ่ธรรมต่อประชาชนด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่องด้วยมิใช่รอให้ผู้มานิมนต์เท่านั้น
5. กิจกรรมการศึกษาธรรมของประชาชน ควรมุ่งให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ให้พัฒนาขึ้นเป็นลำดับทั้งนำการทำงานและการดำเนินชีวิตประจำวันด้วยหลักการแห่งความไม่ประมาทและหลักการแห่งการพึ่งตนเอง
6. ศาสนาเป็นที่พึงทางใจ ดังนั้น การปกครองสงฆ์ให้มีพฤติกรรม และการกระทำที่เหมาะสม นับเป็นเรื่องสำคัญเบื้องต้นที่พระทุกรูปพึงปฏิบัติ มีภาพลักษณ์ที่ดีเมื่อประชาชนพบเห็นจักเกิดความศรัทธา ถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
7. พระสงฆ์ควรยึดหลักการเผยแผ่ธรรมด้วยหลัก 6 ประการ ดังนี้
 - 1) ห้ามปรามการทำความชั่วทั้งมวล
 - 2) ส่งเสริมให้ทำความดี
 - 3) ให้ได้ฟังและได้รู้ในธรรมที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง
 - 4) ช่วยเสริมในสิ่งที่ประชาชนได้ยินได้รู้แต่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ
 - 5) ให้คิดอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยเมตตา ปรารภณาดี
 - 6) บอกทางสวรรค์ คือ ทางดำเนินชีวิตที่ดี ถูกต้อง ให้ประชาชน
8. การเผยแผ่ธรรมควรศึกษากลุ่มคนหรือบุคคลเป้าหมาย วิเคราะห์การนำเสนอธรรม ให้เหมาะสมต่อสภาพ เหตุผล ตน ประमाण กาลเวลา ชุมชน และบุคคลเป็นสำคัญ
9. เจ้าอาวาสทุกแห่งควรปกครองดูแลพระสงฆ์สามเณร
10. จะต้องพยายามบริหารวัดให้มีอาคารสถานที่อาณาบริเวณ เหมาะสมต่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม
11. วัดกับกับประชาชนจักต้องเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

12. ควรใช้หลักธรรมในเรื่องเหตุและผล เรื่องการพึ่งตนเอง เรื่องการศึกษา ฝึกฝน พัฒนาและการครองชีวิตอย่างไม่ประมาท

13. จัดการบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน

14. การจัดการบริหารวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน ต้องจัดให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมของวัด ร่วมบริหารวัดตามหลักการของพระพุทธศาสนา

15. เจ้าอาวาสและพระภิกษุควรศึกษางานโครงการของทางราชการ เพื่อประสานการดำเนินงานให้เกิดการพัฒนาพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

16. วัดทุกวัดควรดำเนินการรักษาฟื้นฟูธรรมชาติ

17. ต้องส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานเพื่อการเผยแผ่ธรรมและพัฒนาพระพุทธศาสนา

18. หลักการบริหารควรมีการวางแผนการปฏิบัติ

19. พระสงฆ์ควรมีการทบทวน สังคายนา เพื่อการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนของพระพุทธศาสนา

20. ต้องมีการปกครองพระบวชใหม่โดยส่งเสริมพระวินัยและการศึกษาของสงฆ์

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (2546) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับหลักการบริหารวัดสมัยใหม่ดังนี้

1. การสร้างค่านิยม ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งผู้บริหารเองด้วยและผู้ที่อยู่ในโครงสร้างการบริหารนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางระบบแบบแผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารวัดจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผล

2. จัดโครงสร้าง ได้แก่ การสร้างรูปแบบการบริหารให้เหมาะสม เป็นไปตามเป้าหมายหรือจุดประสงค์ที่วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในการสร้างความสำเร็จแก่การบริหารวัด

3. จัดระบบงาน ได้แก่ การบริหารต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบและเป็นระเบียบและง่ายแก่การตรวจสอบ

4. จัดกิจกรรม ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปในด้านทฤษฎีและปฏิบัติ

5. บุคลากร ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงาน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้อาศัยในวัดนั้น ๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถมาใช้
6. เสริมทักษะ ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น
7. กลยุทธ์ ได้แก่ วิธีการที่ท่านเลือกใช้ในการบริหาร ระบบ รูปแบบต้องเหมาะสมกับปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมา

จากการวิเคราะห์เอกสาร แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารวัด นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความคิดเห็นที่สอดคล้องกัน โดยภาพรวมแล้ว มีปัจจัยที่ส่งผลต่อการบริหารวัดทั้งหมด 23 ปัจจัย ได้แก่ 1) การวางแผน 2) การบริหารโครงการ 3) การจัดระบบงาน/แบ่งงานกันทำ 4) การมอบหมายหน้าที่ 5) การตั้งคณะกรรมการ 6) การจัดการบัญชี/การเงิน 7) บุคลากร 8) ส่งเสริมความรู้/การศึกษา 9) สภาพแวดล้อมที่ดี 10) การจัดการมุ่งประโยชน์ใช้สอยคุ้มค่า 11) การจัดการความสะอาด 12) การสงเคราะห์สังคม 13) อบรมสั่งสอนหลักคุณธรรมจริยธรรม 14) การประสานงาน 15) การสร้างค่านิยม 16) การปฏิบัติตามแผนงาน 17) การจัดกิจกรรมเสริม 18) การเผยแพร่ 19) การควบคุมดูแล 20) การสนับสนุนด้านอื่น ๆ 21) การทบทวนตรวจสอบ 22) การจัดวัสดุอุปกรณ์ 23) ศรัทธา และเมื่อพิจารณาปัจจัยแต่ละตัว พบว่า มีปัจจัยหลายตัวสามารถสังเคราะห์รวมเป็นปัจจัยเดียวกันได้ อาทิเช่น ด้านการวางแผนการบริหารโครงการการจัดระบบงาน/แบ่งงานกันทำ การมอบหมายหน้าที่ การตั้งคณะกรรมการ การจัดการบัญชี/การเงินบุคลากร การจัดวัสดุอุปกรณ์ ปัจจัยภายในที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพองค์กรหรือวัด คือ เจ้าอาวาสหรือผู้บริหารวัด ต้องมีภาวะผู้นำเพราะต้องเป็นผู้นำพาให้คนอื่นกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ ซึ่งผู้นำต้องมีศิลปะมีอิทธิพลต่อกลุ่มชนเพื่อให้พวกเขามีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาปัจจัยด้านอื่นที่พบ ได้แก่ ด้านส่งเสริมความรู้/การศึกษา การจัดการมุ่งประโยชน์ใช้สอยคุ้มค่า การจัดการความสะอาด การอบรมสั่งสอนหลักคุณธรรมจริยธรรม การประสานงานการปฏิบัติตามแผนงาน การจัดกิจกรรมเสริม การควบคุมดูแล การทบทวนตรวจสอบ และการสงเคราะห์สังคม ผู้เขียนพบว่า ปัจจัยด้านต่าง ๆ เหล่านี้ คือ ปัจจัยการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล และในปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมที่ดี การสร้างค่านิยม การเผยแพร่ การสนับสนุนด้านอื่น ๆ และความศรัทธา เป็นปัจจัยภายนอกที่รวมกันเป็นปัจจัยด้านความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัด

บทสรุป

จากกาวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผลในการบริหารวัด ประกอบด้วยปัจจัยหลัก 2 ปัจจัย คือ ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพระสังฆาธิการ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ด้านภูมิรู้ ต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาสอย่างชัดเจน มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา รู้จักสถานการณ์ความเป็นไปของสิ่งรอบข้าง ด้านภูมิธรรม ได้แก่ มีคุณธรรม มีความเป็นผู้นำ มีความสามารถในการเผยแผ่ธรรมะ ด้านภูมิฐาน ได้แก่ มีข้อวัตรปฏิบัติที่ดีงาม มีความขยันอดทน มีความเมตตา มีความเสียสละไม่เห็นแก่ลาภยศอามิส และแนวทางการบริหารวัด ต้องมีระบบ ได้แก่ มีการวางแผน มีการจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การวินิจัยสั่งการ การควบคุมงาน การประสานงาน การเสนอรายงาน นอกจากนี้ ยังต้องมีการทำงานเป็นหมู่คณะ มีความโปร่งใสในการบริหารเงินของวัด มีความรู้และเข้าใจระบบและกลไกการบริหารวัด ได้แก่ การวางแผนการบริหารโครงการการจัดระบบงาน/แบ่งงานกันทำการมอบหมายหน้าที่ การตั้งคณะกรรมการ การจัดการบัญชี/การเงินบุคลากรการจัดวัสดุอุปกรณ์และพระสังฆาธิการต้องมีภาวะผู้นำเพราะต้องเป็นผู้นำพาให้คนอื่นกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ ต้องมีศัลปะ มีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายตามต้องการส่วนปัจจัยภายนอกที่พระสังฆาธิการต้องมี ได้แก่ ต้องมีการส่งเสริมการศึกษา การจัดการมุ่งประโยชน์ ใช้สอยคุ้มค่า การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดการอบรมสั่งสอนหลักคุณธรรมจริยธรรม การประสานงานอาณัติกร การสงเคราะห์สังคม การจัดการศึกษาสาธารณสุขสงเคราะห์ ดังนั้น จากแนวคิดของนักวิชาการและการผสมผสานหลักการทฤษฎีต่าง ๆ ผู้เขียนเชื่อว่า ถ้าพระสังฆาธิการนำเอาการบริหารจัดการองค์การสมัยใหม่มาบูรณาการในการบริหารวัดตามบริบทการบริหารองค์การแนวใหม่จะทำให้เสริมสร้างทักษะการบริหารจัดการวัดได้ดี และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทำให้เกิดประสิทธิผลในการบริหารวัดอย่างยั่งยืน ซึ่งมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ตามที่ได้ดำเนินการศึกษาเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ เพื่ออธิบายรูปแบบความสัมพันธ์โครงสร้างเชิงเส้นของปัจจัยที่ส่งผลต่อประสิทธิผล และ อิทธิพลของภาวะผู้นำการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาล และความศรัทธาของประชาชน ที่ส่งผลต่อประสิทธิผลต่อการบริหารวัด

รายการอ้างอิง

- คณินนิตย์ จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร. (2545). *สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม.
- ทินพันธ์ นาคตะ. (2529). *พระพุทธศาสนากับสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2554). *ทฤษฎีองค์การและการออกแบบ*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ประเวศ วะสี. (2539). *พระสงฆ์กับการรู้เท่าทันสังคม .คู่มือพระสังฆาธิการ ว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมศาสนา.
- ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์. (2545). *การจัดระบบบริหารราชการจังหวัดแบบบูรณาการเพื่อพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สมาคมรัฐศาสตร์ แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2546). *บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา*. กรุงเทพฯ: เลียงเชียง.
- พระมหาเสริมชัย ขยมงคล. (2539). *การบริหารวัด*. กรุงเทพฯ: สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย.
- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคล). (2549). *คุณภาพชีวิตการทำงาน*. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น.
- วีระพันธ์ เขมะนุเชษฐ์. (2559). *ประสิทธิภาพ และประสิทธิผล*. สืบค้น 20 พฤษภาคม 2562, จาก <http://bankusayei.blogspot.com/2015/01/blog-post.html#comment-form>.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2540). *นวโกวาท ฉบับประชาชน*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมพงษ์ เกษมสิน. (2536). *การบริหาร (พิมพ์ครั้งที่ 8)*. กรุงเทพฯ ฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2546). *หลักการบริหารวัดสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2554). *คู่มือพระสังฆาธิการ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม.
- Fiedler, F.E. (1967). *A Theory of Leadership Effectiveness*. New York: McGraw –Hill.
- Seashore, S.E. & Yuchtman, E. (1967). *Factorial Analysis of Organizational Performance*. Administrative Sciences Quarterly.
- Steers, R.M. (1977). *Organization Effectiveness*. California: Goodyear Publishers Inc.